

ASIMETRIJE

Kako odraziti obstoječe različnosti in asimetrije
v političnem sistemu?

Povzetek. Proučevanje asimetrij in asimetričnosti je postalo ena od osrednjih tem družboslovnega proučevanja v svetu v devetdesetih letih. Zanimivo je, da so se razprave o tej tematici v takratni Jugoslaviji začele že ob koncu osemdesetih let, vendar pa jih v svetu skorajda niso zaznali. Prispevek predstavlja nekaj konkretnih primerov obstoječih asimetrij v svetu (npr. v Veliki Britaniji, Španiji, v bikomunalnih skupnostih, v federacijah nasploh in podrobneje v Belgiji in Kanadi, pa tudi v mednarodni skupnosti in zlasti v mednarodnih integracijskih procesih) in v Sloveniji, še zlasti pa se ukvarja z njihovo politično in normativno (pravno) dimenzijo. Opravljena analiza potrjuje izhodiščno (delovno) hipotezo, da obstoječi koncept (eno)nacionalne države ter na njem sloneči - simetrični, hierarhični in notranje (zlasti etnično) homogeni - ustavni in politični sistemi ne ustrezajo današnjim pluralni, izjemno raznoliki in asimetrični realnosti v svetu. Prispevek navaja nekaj konceptov in predlogov za reforme (npr. decentralizacija, devolucija, regionalizacija, federalizacija, itd.), ki so jih oblikovali v posamičnih državah, da bi omogočali izražanje in uveljavljanje najširšega (zlasti pa kulturnega in etničnega) pluralizma in asimetrij znotraj obstoječih političnih sistemov.

Ključni pojmi: asimetrija, asimetrični federalizem, decentralizacija, devolucija, etnični in kulturni pluralizem, federalizacija, integracija, medetnični odnosi, (eno)nacionalna država, regionalizem.

Uvod

V začetku devetdesetih let sta ključni temi družboslovja v svetu postali asimetričnost in asimetrije. V Sloveniji, kjer smo nekaj let prej ob koncu osemdesetih

* Dr. Mitja Žagar, višji znanstveni sodelavec na Inštitutu za narodnostna vprašanja v Ljubljani in docent na Fakulteti za družbene vede.

¹ Tako računalniški izpis v knjižnici ameriškega kongresa zajame več kot pet tisoč enot (poročil, dokumentov, člankov, poglavij, knjig, itd.), ki vključujejo to problematiko. Asimetrije in asimetričnosti pa so v zadnjih letih obravnavali - pogosto kot osrednje teme - tudi na številnih strokovnih in znanstvenih kongresih.

leth sploh začeli intenzivna razmišljanja o asimetričnosti in asimetrični federaciji v takratni Jugoslaviji, pa smo na to tematiko - ko za nas politično ni bila več aktualna - v veliki meri pozabili. Mogoče je poleg dejstva, da je takrat večina razprav v Jugoslaviji potekala v nacionalnih jezikih, prav naš odnos do te tematike kriv, da so v svetu naša razmišljanja enostavno prezrli.

Sam sem se s proučevanjem problematike asimetrij v družbah in političnih sistemih ter z razvojem asimetričnih modelov odločanja ukvarjal ves čas od konca osemdesetih let naprej. Tako je tudi ta prispevek, ki na kratko predstavlja nekaj primerov asimetrij v svetu, rezultat večletnega raziskovalnega dela.² Poleg konkretnih primerov asimetrij članek analizira tudi nekaj konceptov reforme obstoječih političnih sistemov, ki jih zasnovali v posameznih državah, da bi omogočali izražanje in uveljavljanje asimetrij znotraj političnih sistemov in njihovih institucij.

Svoje proučevanje sem zasnoval na izhodišni (delovni) hipotezi, da *tradicionalni koncept (eno)nacionalne države ter na njem sloneči hierarhični, simetrični in (zlasti etnično in kulturno) homogeni ustavni in politični sistemi ne ustrezajo današnji pluralni, izrazito večetnični, izjemno raznoliki in asimetrični realnosti*. Prav zato obstoječi politični sistemi pogosto ne zmorejo uspešno urejati in upravljati medetničnih odnosov ter razreševati različnih družbenih konfliktov (vključno z regionalnimi, kulturnimi in (med)etničnimi), ki so normalen pojav v pluralnim okolju.

Asimetrije v sodobnih družbah: vprašanja in nekaj odgovorov

Pojmovanje sveta in človeške družbe se v zgodovini neprestano spreminja. V devetdesetih letih so se povsod po svetu začeli zavedati obstoja asimetrij - na (skoraj) vseh področjih in v vseh okoljih. Družboslovje, ki se je (vsaj občasno) z obstojem in analizo specifičnih asimetrij ukvarjalo že tudi prej (npr.: Duchacek 1970; Stevens 1977; Tarlton 1965; itd.), se je kmalu odzvalo. Proučevanje je pokazalo, da so asimetrije v posameznih okoljih pogojene s specifičnim zgodovinskim in družbenim razvojem ter z aktualno situacijo. Asimetrije v različnih okoljih se torej med sabo - po svojem obsegu, intenzivnosti, naravi, družbenem vplivu, itd. - pomembno razlikujejo. Hkrati obstajajo tudi določene podobnosti in skupne značilnosti. Prav te podobnosti in skupne značilnosti omogočajo postopno oblikovanje (koherentne) teorije o asimetrijah v tradicionalnih in sodobnih družbah. Podobni problemi, s katerimi se srečujejo obstoječi ustavni in politični sistemi pri obravnavanju in upravljanju specifičnih asimetrij v posameznih okoljih, omogočajo tudi snovanje teoretičnih modelov političnih sistemov in procesov odločanja, ki bi v zasnovi in svojem delovanju upoštevali in odrazili takšne asimetrije.

² V osemdesetih letih sem to problematiko proučeval v okviru svojega podiplomskega študija, od leta 1990 pa tudi v okviru svojih raziskovalnih projektov, ki jih je financiralo Ministrstvo za znanost in tehnologijo. Omeniti je potrebno zlasti temeljna raziskovalna projekta "Etnična komponenta integracijskih procesov ter sožitja v (več)nacionalnih državah" (v letih 1993-1995) in "Etnična dimenzija integracijskih procesov v pluralnih družbah ter upravljanje in razreševanje konfliktov" (v letih 1996-1998). (Glej npr. letna raziskovalna poročila in zaključno poročilo za obdobje 1993-1995.)

Nekaj konkretnih primerov asimetrije

Asimetrije so značilnost sodobnega sveta. Najdemo jih prav v sleherni državi. Pogojene so (lahko) z različno velikostjo ter specifičnimi geografskimi in klimatskimi pogoji posameznih regij, s številom in (socialno, izobrazbeno, etnično, versko itd.) strukturo prebivalstva, s specifičnim zgodovinskim razvojem ter različno ekonomsko, družbeno in kulturno razvitostjo in situacijo posameznih regij... Asimetrije obstajajo tako v etnično relativno homogenih kot v etnično pluralnih skupnostih, v unitarnih in v sestavljenih državah, vse bolj pogosto pa o njih govorijo tudi v kontekstu mednarodnih integracij. (npr.: Burgess, Gress 1994; Keating 1996; itd.)

Poglejmo si najprej nekaj asimetrij v unitarnih državah. V tem kontekstu v zadnjem obdobju najpogosteje omenjajo Španijo in Veliko Britanijo. Po uvedbi demokracije in sprejemu ustave se je v Španiji začelo obdobje pospešene regionalizacije, ki je špansko družbo preobrazilo tako korenito, da včasih danes o Španiji govorijo kot o "federaciji regij." Čeprav po ustavi Španija ostaja unitarna država, se je v njej uveljavilo mnogo elementov "asimetričnega federalizma." (npr.: Agranoff 1994; Moreno 1994) Španska ustava je omogočila, da se je hitreje in v večjem obsegu uveljavila avtonomija tistih regij, v katerih živijo zgodovinske etnične skupnosti - narodnosti. Tako imajo zdaj Baskija, Katalonija, Galicija, Kanarski otoki in Valencia široko in razvito funkcionalno avtonomijo na številnih področjih, Baskija in Katalonija pa imata celo nadzor nad lastno policijo.³ Čeprav Andaluzija po prvotni opredelitvi ne sodi med regije, v katerih živijo zgodovinske narodnosti, pa se je tudi andaluzijska avtonomija začela razvijati po t.i. "hitrejši poti." Posledice tovrstnega razvoja v Španiji so decentralizacija, uveljavljena avtonomija regij in vrsta asimetrij. (Agranoff 1994; de Witte 1997; Keating 1996, 5; Moreno 1994)

Čeprav je bila Velika Britanija znana predvsem zaradi svojih zgodovinskih asimetrij v času oblikovanja britanske države in v začetku dvajsetega stoletja, so se posamezne asimetrije ohranile. Takšne asimetrije so posebna zastopanost Anglije, Severne Irske, Škotske in Walesa v britanskem parlamentu, jezikovna avtonomija in posebna jezikovna zakonodaja v Walesu in galskih predelih Škotske, poseben strankarski sistem na Severnem Irskem, Škotskem in v Walesu, cerkvena avtonomija Škotske in Severne Irske, specifično civilno pravo na Škotskem, itd. (Keating 1996, 4, 6, 8) Očitno bo proces devolucije, ki ga je - upošteva je zamisli in izkušnje iz sedemdesetih let - začela nova laburistična vlada leta 1997, te asimetrije še povečal. Tako so na referendumih že izglasovali širšo avtonomijo in uvedbo posebnih parlamentov za Škotsko in Wales.

Duchacek (1988, 5-7) kot poseben primer asimetrij v unitarnih in sestavljenih državah navaja bikomunalne skupnosti. V teh državah obstajata dve oblikovani, jasno določeni in razmejeni posebni jezikovni, verski, kulturni, etnični in/ali regionalno opredeljeni skupnosti. Ti skupnosti se lahko razlikujeta po številu pri-

³ Za Španijo je značilno, da se funkcionalna avtonomija regij ne uveljavlja le na tistih področjih, ki so ključna za ohranjanje in razvoj specifične kulturne in etnične identitete posameznih regij (npr. uradni jezik, kulturna in šolska politika, šolstvo in kulturne institucije, znanost, javni mediji, itd.), ampak tudi na drugih področjih, kot so npr. policija, davki, itd.

padnikov, po ozemlju in času naselitve, po dostopu do naravnih in družbenih virov, po ekonomski in politični moči, družbenem in političnem vplivu voditeljev, itd. V državi lahko obstajajo tudi druge posebne skupnosti, vendar odnosi med dominantnima skupnostima določajo družbene odnose in njihovo njihovo naravo. Že v bikomunalni družbi dominira ena od dominantnih skupnosti, je to lahko pomemben vir konfliktov med skupnostima.

Dva tipična primera bikomunalnih družb sta Finska in Izrael. Bikomunalno naravo Finske opredeljujejo odnosi med Finci in švedsko manjšino - zlasti na Alandskem otočju. Čeprav je švedska manjšina numerično bistveno manjša, ima pomembno vlogo v finski družbi. Alandsko otočje uživa dokajšnjo kulturno, funkcionalno in teritorialno avtonomijo ter ima poseben status.⁴ Finsko pogosto navajamo kot zgleden primer dobro urejene in uspešne bikomunalne skupnosti, v kateri se tudi občasni problemi in konflikti rešujejo po demokratični poti. Na drugi strani bi Izrael lahko navedli kot tipični primer bikomunalne skupnosti, v katerih odnosi med obema dominantnima posebnima skupnostima - izraelskimi Judi in Palestinci oz. Arabci - niso ustrezno urejeni in zato pogosto prerastejo v odprt in nasilen konflikt. Dosedanji poskusi, da bi na demokratičen način uredili odnose med obema skupnostima in palestinski skupnosti zagotovili ustrezno avtonomijo znotraj izraelske države ali morebiti lastno državo, niso uspeli predvsem zaradi nasprotovanja skrajnežev iz obeh skupnosti, ki niso pripravljeni na dogovarjanje in kompromis z drugo stranjo, ki jo označujejo kot večnega in smrtnega sovražnika. Podobno dinamiko odnosov med dvema dominantnima skupnostima v bikomunalni skupnosti lahko najdemo tudi na Severnem Irskem. Le upamo lahko, bodo prizadevanja za demokratično ureditev odnosov med obema dominantnima skupnostima v Izraelu in na Severnem Irskem uspešna.⁵

Asimetrije najdemo tudi v sleherni federaciji. Obstoj številnih asimetrij v etnično relativno homogenih Avstriji in Nemčiji kaže, da asimetrije v federacijah niso nujno etnično pogojene. Že sama uvedba federalizma je (bila) očitno odgovor na obstoječe - geografske, jezikovne, kulturne, etnične, družbene, ekonomske in/ali politične - razlike, ki v posamezni državi obstajajo kot posledica naravnih danosti ali specifičnega zgodovinskega razvoja. Skladno z obstoječo ustavno ureditvijo se v posameznih federacijah pojavljajo asimetrije na upravnem, davčnem, pravosodnem, itd. področju. Tipična asimetrija, ki obstaja praktično v vseh federacijah, je enako (npr. Švica, Mehika, ZDA) ali vsaj neproporcionalno⁶ zastopanje federalnih enot v drugem domu federalnega parlamenta (domu federalnih enot), ki naj bi zagotovilo na ravni federacije enakopraven (ali vsaj enakopravnejši) položaj vseh

⁴ Zakon o avtonomiji Alandskega otočja, ki je začel veljati 1. januarja 1993, določa pravni okvir avtonomije in posebnega statusa te skupnosti v okviru finske države ter njen pravni položaj, politične institucije in upravo ureditev. (Glej: Act on the Autonomy of Åland, 16 August 1991 (1144) - V Hanmmum, ur. 1993, 117-140.)

⁵ Poleg že omenjenih Finske, Izraela in Severne Irske med tipičnimi bikomunalnimi skupnostmi Duchacek (1988, 6-7) našteva še Burundi, Ciper, Fidži, Malezijo, Surinam, Severno Irsko in Sri Lanko, takrat še unitarno Belgijo in takratno Češkoslovaško federacijo.

⁶ Npr. v Indiji, Nemčiji, itd. imajo manjše federalne enote v domu federalnih enot praviloma večje število predstavnikov, kot bi jih imele ob proporcionalnem predstavljanju glede na delež svojega prebivalstva v celotnem prebivalstvu federacije.

federalnih enot ne glede na njihovo velikost, število njihovega prebivalstva ter njihovo družbeno, ekonomsko in politično moč in vpliv. V posameznih federacijah - npr. Indija v prvem obdobju, nekdanja Jugoslavija in Sovjetska zveza, sedanja ruska federacija⁷ - se kot specifična asimetrija lahko uveljavi tudi različen pravni status, tip in položaj posameznih federalnih enot. Specifične asimetrije v Nemčiji so mesta s statusom dežele (npr. Hamburg) ter položaj in status Bavorske. (npr. Burgess, Gress 1994; de Witte 1997; Duchacek 1970, 1973 in 1986; Keating 1996; McRae 1983; O'Brien 1997; Sturm 1994; Žagar 1990; itd.)

Z gledišča urejanja medetničnih odnosov je zanimiv razvoj asimetričnega federalizma v Belgiji in Kanadi. S sprejemom ustave leta 1994 je Belgija tudi formalno postala federacija. Postopna ustavna preobrazba Belgije iz unitarne države v federacijo je potekala več kot dvajset let. Pogojevali so jo specifična etnična struktura prebivalstva, konflikti med dvema dominantnima etničnima skupinama,⁸ ki so

⁷ Sedanja ruska federacija ni zanimiva le zato, ker imajo posamezne federalne enote v njej različen pravni položaj in status, ampak tudi zaradi nekaterih za federacije neobičajnih načinov urejanja odnosov med posameznimi federalnimi enotami in federalnim centrom. Tako je federacija (oziroma v imenu federacije njena vlada in/ali predsednik) sklenila s tatarsko republiko v letih 1992 in 1994 posebne pogodbe, ki po vseh svojih značilnostih spominjajo na mednarodne pogodbe med dvema neodvisnima in suverenima državama.

Pri tem je zlasti zanimivo, kako so ruske federalne oblasti različno reagirale v posameznih primerih. Tako je ruska federacija ostro reagirala na zahteve Čečenije po večji samostojnosti, suverenosti in neodvisnosti. Po nasvetu nekaterih svojih svetovalcev in ministrov je Jelcin v tem primeru uporabil tudi oborožene sile in s tem začel nekašletno vojno, ki se je s tragičnimi posledicami končala nedavno in ki nobeni strani ni prinesla prave vojne.

Na drugi strani pa ruska federalna oblast na tatarske zahteve po suverenosti ter na tudi dejansko vse večjo samostojnost in avtonomijo tatarske republike skorajda ni reagirala. Še več, federalna vlada in tatarska republika sta celo sklenili tri posebne sporazume, ki sankcionirajo večjo samostojnost in avtonomijo Tatarstana. Te tri sporazume navadno označujejo kot sporazume o ruski federaciji iz leta 1992. Kmalu po sklenitvi teh sporazumov so leta 1992 so v tatarski republiko izvedli referendum, na katerem so volilci izglasovali "poseben status" te republike, ki je s tem postala "suverena država in subjekt mednarodnega prava, ki je povezan v rusko federacijo." Omenjeno formulacijo je povzela tudi ustava tatarske republike. Potem, ko je nova - Jelcinova - federalna ruska ustava iz leta 1993 okreplila vlogo centralnih federalnih oblasti in ukinila suverenost republik, se je v posameznih federalnih enotah pojavilo nasprotovanje. Kot sem že omenil so federalne oblasti so zlasti ostro reagirale na zahteve Čenije in njene poskuse, da bi razglasila suverenost. Na drugi strani pa so se nadaljevala pogajanja centralnih federalnih oblasti z vodstvom tatarske republike, ki so privedla do sklenitve novega sporazuma leta 1994. Ta sporazum, ki sicer ne omenja več izrecno suverenosti republike, določa v prvem členu, da je tatarska republika "država, ki je združena v rusko federacijo na podlagi ustave ruske federacije, federacije tatarske republike in sporazuma o skupnem urejanju in delitvi pristojnosti med organi ruske federacije in tatarske republike..." S tem dejansko ta sporazum de facto priznava poseben položaj tatarske republike in uveljavlja močne elemente konfederalizma in odnosih med rusko federacijo in Tatarstanom. (Glej, npr.: O'Brien 1997, 14-16)

⁸ Poleg dveh dominantnih etničnih skupnosti - flamsko oz. nizozemsko govorečih Flamcev (ki so leta 1992 predstavljali 64% prebivalstva) in francosko govorečih Valoncev (35%) - živi v Belgiji še relativno majhna nemška manjšina (1%).

ogrožali tudi sam obstoj države, specifični regijski razvoj, itd.⁹ Belgijsko federacijo sestavljajo tri teritorialno opredeljene federalne enote in tri skupnosti, kar naj bi odrazilo specifično regionalno in etnično strukturo te države.¹⁰ Tako regije kot skupnosti imajo določen krog svojih izvirnih pristojnosti, ki naj omogočajo izražanje in uveljavljanje specifičnih regionalnih in etničnih interesov, prav tako pa lahko vplivajo tudi na politične procese na ravni federacije. (npr.: Covell 1993; de Witte 1997; Fitzmaurice 1988; *La réforme de l'Etat*, 1993; McRae 1986; Mean 1989; itd.)

Čeprav ustavni sporazum z jezera Meech ob koncu osemdesetih let, ki bi zagotovil Quebecu in francosko govoreči skupnosti status posebne skupnosti v kanadski federaciji, ni bil uveljavljen,¹¹ v kanadski federaciji vseeno obstaja vrsta asimetrij. Tako Quebecu že od ustanovitve kanadske (kon)federacije leta 1867 priznava jo njegovo jezikovno specifičnost in lasten (francoski, kontinentalni) sistem civil-

⁹ Prvi predlogi za uvedbo federalizma v Belgiji so se pojavili v petdesetih letih in so sprožili živahno razpravo, ki se je nadaljevala več let. V razpravah so dogradili posamezne predloge, ki so se postopoma prelili v ustavno besedilo ob ustavnih reformah v letih 1970, 1980, 1988 in 1993-1994. (Več o tem glej npr.: Covell 1993; Fitzmaurice 1988; *La réforme de l'Etat*, 1993; Mean 1989; Žagar 1990; itd. Ustavno besedilo iz leta 1994 glej: *Le texte intégral de la Constitution* (1994). *La Libre Belgique*; Bruxelles, 18. février 1994, pp. I-VIII; *The Constitution of the Kingdom of Belgium* (1994). V BLAUSTEIN, Albert P. in FLANZ, G. H. (ur.): *Constitutions of the countries of the world: A series of updated texts, constitutional chronologies and annotated bibliographies*. Dobbs Ferry, NY: Oceana Publications.)

¹⁰ Tradicionalne federalne enote so tri regije in sicer pretežno flamsko govoreča Flandrija, francosko govoreča Valonija in etnično izrazito mešano mesto Bruselj, ki je hkrati tudi belgijska in evropska prestolnica. Tri skupnosti, ki naj bi predstavljale nekakšno funkcionalno dimenzijo federalizma v večnacionalni Belgiji, pa so flamsko, francosko in nemško govoreče skupnosti, ki pa so prav tako teritorialno opredeljene in se njihove pristojnosti nanašajo na vse prebivalstvo, ki živi na določenem ozemlju. Relativno majhna nemško govoreča skupnost nima svoje regije (kot posebne teritorialne federalne enote), ampak je njeno ozemlje del Valonske regije (de Witte 1997, 3-4).

¹¹ Prav ta krog kanadskih ustavnih sprememb je bil posebej zanimiv za razprave o uveljavljanju asimetričnega federalizma v Jugoslaviji ob koncu osemdesetih let. Potem, ko Quebec ni bil zadovoljen s kanadsko ustavo iz leta 1982 in je njegovo vodstvo celo spet zagrozilo z možnostjo odcepitve, je sporazum z jezera Meech nastal kot nekakšen ustavni kompromis. Dogovor z jezera Meech pa ni bil sprejet, ker ga v ustavno določenem roku nista potrdili dve kanadski provinci - Manitoba in Nova Fundlandija. Kot razlog za svoje oklevanje, ki je bilo dejansko pogojeno z merjenjem politične moči pokrajinskih in zveznih vlad, sta pri tem navedli, da omenjeni sporazum ne zagotavlja posebnega statusa tudi prvotnim - indijanskim in inuitskim - (staroselskim, domorodskim) ljudstvom. Zanimivo je, da so omenjenemu sporazumu nasprotovali tudi quebeški nacionalisti (*Parti Québécois*), ker naj ne bi zagotavljal dovolj pravic in avtonomije francoski skupnosti in Quebecu.

Sicer bi sporazum z jezera Meech Quebecu priznal, da predstavlja "posebno skupnost," in hkrati zagotovil "jezikovni dualizem" v kanadski federaciji. Poleg tega bi zagotovil, da morajo biti vsaj trije sodniki vrhovnega sodišča (od devetih) iz Quebeca, kar bi pomenilo le ustavno verifikacijo sicer uveljavljene tradicije. Da bi zagotovili varovanje položaja in interesov posameznih provinc, bi bilo potrebno soglasje vseh provinc in obeh domov federalnega parlamenta za ustavne spremembe, ki bi pomenile spreminjanje strukture in pristojnosti federalnih institucij ali mej provinc. Province - ne le Quebec - bi lahko izstopile iz posameznih programov, ki se financirajo in izvajajo na federalni ravni, če gre za zadeve ali področja iz pristojnosti provinc. V tem primeru province - ob upoštevanju ciljev federalnega programa - urejajo te zadeve same, imajo pa pravico do ustreznega nadomestila iz federalnega proračuna. Quebec pa bi s sporazumom z jezera Meech dobil še posebno zagotovilo, da mu ni potrebno sprejemati večjega števila tujih imigrantov, kot je delež quebeškega prebivalstva v celotnem kanadskem prebivalstvu. (Žagar 1990, 401-407. Besedilo sporazuma z jezera Meech glej, npr.: *Facts on File. World news digest with Index*, Vol. 47 (USA, 1987), 338, 412.)

nega prava. Poleg običajnih asimetrij v zastopanosti federalnih enot na zvezni ravni, obstajajo še asimetrije v uresničevanju fiskalnih pristojnosti provinc. Specifična je asimetrija na področju mednarodnih odnosov in sodelovanja, kjer je Quebec razvil obsežen program svojih mednarodnih dejavnosti. Med drugim je tako Quebec neposredno zastopan - na podlagi posebnega sporazuma - v organizaciji francosko govorečih držav (t.i. francophonie), sklepa pa tudi posebne sporazume o kulturnem sodelovanju s Francijo. Da bi ohranil svojo specifično francosko kulturo, lahko Quebec sam določa svojo imigrantsko politiko in strukturo svojih imigrantov.¹² Kljub temu, da so v Kanadi uveljavljene številne asimetrije, pa mnogi menijo, da je prav zavrnitev sporazuma z jezera Meech in s tem ustrezna ureditev statusa in položaja Quebeca v federaciji, pomemben razlog za številne notranje težave in tudi za povečanje etnične nestrpnosti. Čeprav je Kanada etnično izrazito pluralna skupnost, v kateri živijo pripadniki več kot sto etničnih skupnosti, odnosi med dvema ključnima skupnostima - angleško govorečo in frankofonsko - še vedno pretežno določajo bikomunalno naravo te države in lahko ogrozijo tudi njen obstoj.¹³ (Keating 1996; Žagar 1990)

Omeniti kaže še specifične primere asimetričnega federalizma, ki jih obravnava Stevens (1977, 177-203). Stevens govori o specifičnem asimetričnem federalizmu takrat, ko gre za specifične politične povezave dveh sosednjih držav, ki se bistveno razlikujeta po svoji velikosti, vplivu in pomenu. Praviloma si v takšnih povezavah majhne države želijo zagotoviti varnost, obrambo in mednarodno zaščito, na drugi strani pa ohranjajo visoko raven svoje etnične, kulturne, politične in ekonomske enakopravnosti. Tovrstne povezave so v mnogočem podobne zgodovinskim konfederacijam, saj praviloma obe državi ohranita svojo suverenost in polno mednarodnopravno subjektiviteto. Izjemoma se takšen asimetrični federalizem uveljavi tudi znotraj posameznih - unitarnih ali sestavljenih - držav, ko gre za (v tem primeru notranjepravno) ureditev odnosov med dvema specifičnima skupnostima, ki v tej državi živita in se bistveno razlikujeta po svoji velikosti in družbenem položaju. Stevens kot tipične primere za ene in druge navaja: Andoro in Francijo, Liechtenstein in Švico, Monako in Francijo, San Marion in Italijo ter Nizozemsko otočje in Finsko, Azorske otoke in Portugalsko, Farske otoke in Dansko, Madeiro in Portugalsko ter Veliko Britanijo in otok Man in Jersey.

Asimetrije so običajne tudi na mednarodni ravni. Tako tradicionalno v mednarodnih pogodbah asimetrije vzpostavljajo rezerve držav članic pogodbe na posamezne določbe teh pogodb. (Npr.: Andrassy 1984, 331-334; Starke 1989, 462-468.) Proučevanje asimetrij v mednarodnih - ekonomskih in političnih - integracijah, ki postopoma preraščajo v supranacionalne entitete in med katerimi so za nas zlasti zanimive Evropske skupnosti (ES) oziroma Evropska unija (EU), je še posebej zanimivo. Asimetrije so v ES/EU zelo pogoste in tudi običajne: Na eni strani gre za dejanske asimetrije, ki so posledica različnega razumevanja in uveljavljanja spre-

¹² Glej tudi, npr.: <http://www.YAHOO!Regional/Countries/Canada/Government/Law>.

¹³ O tem prijo tudi rezultati referenduma za neodvisnost Quebeca leta 1995, ko je skoraj polovica Quebecanov glasovala za neodvisnost in samostojnost te province. Da bi zagotovili dolgoročni obstoj in stabilnost kanadske federacije, bo zato nujno potrebno ustrezno urediti položaj in odnose obeh ključnih skupnosti.

jetih sporazumov in njihovih posameznih določb v državah članica, na drugi strani pa za tudi tiste asimetrije, ki so formalno sankcionirane v mednarodnih pogodbah (rezerve na posamezne določbe oziroma t.i. "opt out"). V ES/EU so ves čas obstajale tudi različne zamisli, kako bi asimetrije - tako pri vključevanju novih držav v posamezne segmente integracije, kot tudi pri uresničevanju posameznih segmentov integracije za države članice - uredili sistemsko. V tem okviru so se pojavljale zamisli o "Evropi različnih hitrosti", o različnih krogih evropske integracije, o posebnem evropskem federalizmu, itd. Z uveljavljanjem nekaterih supranacionalnih pristojnosti in elementov v ES/EU, so se glede odnosov med državami članicami in mednarodno integracijo pojavljale tudi zamisli o deljeni, združeni in ločeni suverenosti (concepts of sharing, pooling and/or dividing of sovereignty). (npr. Keohane, Hoffman, ur. 1991) Z amsterdamsko pogodbo podpisano oktobra 1997 so se asimetrije oziroma "flexibilnost" (kot takšne rešitve označuje sama pogodba) tudi formalno uveljavile v EU.¹⁴

Pregled asimetrij v svetu končujem s kratkim komentarjem o asimetrijah v Sloveniji. Kljub temu, da Slovenija sodi med majhne države, lahko najdemo celo vrsto asimetrij. Te so pogojene s specifičnim zgodovinskim, družbenim in ekonomskim razvojem posameznih regij, z dokaj razvito regionalno identiteto, pa tudi s specifično etnično strukturo prebivalstva. Uveljavljanje specifičnih regionalnih interesov in upoštevanje asimetrij naj bi v političnem sistemu zagotavljal zlasti Državni svet (kot specifično korporativno telo), znotraj katerega naj bi bila zagotovljena približno enakopravna zastopanost posameznih regij. Specifičen element asimetrije v slovenskem političnem sistemu je še neposredno zastopništvo dveh avtonomnih narodnih manjšin - italijanske in madžarske narodnostne skupnosti - v Državnem zboru, ki je zagotovljeno ne glede na število pripadnikov teh dveh skupnosti. Že sama ustava Republike Slovenije iz leta 1991 vnaša v slovenski politični sistem še eno asimetrijo z uvedbo nepopolne oziroma asimetrične dvodomnosti. Slovenska ustava izrecno ne opredeljuje dvodomnosti nacionalnega parlamenta ter tudi ne skupnih teles obeh domov in njihove pristojnosti, zato nekateri sploh dvomijo o obstoju dvodomnosti. Tako ustava opredeljuje le splošno pristojen dom nacionalnega parlamenta - Državni zbor, ki ga zlasti v vsakdanjem pogovoru označujemo kar za "slovenski parlament."¹⁵ Na drugi strani ustava opredeljuje Državni svet kot "zastopstvo nosilcev socialnih, gospodarskih, poklicnih in lokalnih interesov," ki pa ima le zelo omejene zakonodajne pristojnosti in v zako-

¹⁴ Sekcija V. amsterdamske pogodbe ima tako naslov "Closer Cooperation - 'Flexibility'" in ureja tesnejše sodelovanje med posameznimi državami članicami EU na dogovorjenih področjih ter določa institucije, postopke in mehanizme, ki naj bi jih uporabile pri tem. S tem je podana tudi formalna podlaga za uveljavljanje asimetrij v procesu evropske integracije, vendar je zelo težko predvideti na katerih področjih in v kakšnem obsegu se bodo asimetrije tudi dejansko uveljavile. (Tudi proučevanje teh vprašanj se je zaradi nedavne sklenitve sporazuma šele začelo. Glej npr.: Stubb 1997.)

¹⁵ Glej: člene 80-95 ustave Republike Slovenije (Uradni list Republike Slovenije, št. 33/1991) iz podpoglavja (IV.a) "Državni zbor."

nodajni postopek neposredno posega le z izglasovanim odločnim vetom, ki pa ga državni zbor lahko preglasuje.¹⁶

Model (eno)nacionalne države in asimetrije

Koncept nacionalne države, status, položaj in vloga držav v mednarodni skupnosti in zlasti še sposobnost nacionalnih držav, da se soočajo z obstoječimi asimetrijami ter različnimi družbenimi, ekonomskimi, socialnimi, političnimi, varnostnimi, ekološkimi in drugimi problemi, so - tudi v kontekstu proučevanja asimetrij - pomembna vprašanja sodobnega družboslovja. Osrednje vprašanje bi lahko zastavili takole: Ali je obstoječi koncept (eno)nacionalne države mogoče reformirati tako, da bo lahko odgovoril na ključna vprašanja sedanjosti in (vsaj bližnje) prihodnosti, ali pa ga bo potrebno nadomestiti z novim konceptom in modelom?

Današnje nacionalne države so produkt specifičnega zgodovinskega razvoja v zahodni Evropi predvsem v zadnjih dveh stoletjih. Razvoj sodobnih nacionalnih držav je sicer več stoletij trajajoč (kontinuiran) zgodovinski proces, ki je tesno povezan z uveljavljanjem in razvojem kapitalističnega načina produkcije. (Hobsbawm 1990, 9) Pomembna dejavnika tega zgodovinskega procesa sta bila tudi razvoj in preobrazba (teoretičnega) koncepta suverenosti, ki je bistveni element definicije in koncepta sodobnih nacionalnih držav.¹⁷ Poimovanje sodobnih nacionalnih držav in njihovo (pogosto poudarjeno) etnično dimenzijo je pogojevalo dejstvo, da sta zgodovinska procesa oblikovanja sodobnih evropskih narodov in nacionalnih držav potekala vzporedno in sta se med seboj prepletala, pri čemer je pomembno vlogo odigral romantični nacionalizem. (Gellner 1983, 6-7, 53-58) Ob uveljavljanju in razvoju kapitalističnega načina produkcije, oblikovanju evropskih narodov in razvoju koncepta suverenosti so na oblikovanje koncepta nacionalne države vplivali še industrializacija, urbanizacija, modernizacija in postopni razvoj (liberalne) demokracije. Kakorkoli že, pa so današnje nacionalne države - oziroma vsaj njihovo razumevanje - še vedno v veliki meri odraz romantičnega pojmovanja narodov in njihovih zgodovinskih mitov, ki so ključno vplivali na (zgodovinsko) preoblikovanje etničnih skupnosti v narode in narodov v nacije.¹⁸ Tako jezik, kulturo in zgodovino dominantne etnične skupnosti (nacije) v

¹⁶ Glej: člene 96-101 ustave Republike Slovenije iz podpoglavja (IV/b) "Državni svet, "Odločni veto" - zahtevo državnega sveta, da državni zbor pred razglasitvijo o zakonu še enkrat odloča - ureja tretja alineja prvega odstavka 97. člena (pristojnosti državnega sveta).

¹⁷ Več o konceptu, vsebini, zgodovinskem razvoju in preobrazbi suverenosti glej npr.: Bartelson 1995; Hinsley 1986; Milward, Lynch, Romero, Ranieri, Soerensen 1993; Osterud 1994; Žagar 1994a; itd.

¹⁸ V slovenskem jeziku se je pojem "nacija" (sicer prevzet iz srbskega oz. hrvaškega jezikovnega prostora), ki označuje državotvorni narod oziroma narod z lastno nacionalno državo, uveljavil čele v zadnjem desetletju - v mnogočem povezano z uveljavljanjem slovenske državnosti. Sicer pa je slovenščina eden od redkih jezikov, ki vsebinsko jasno razmejuje pojma "narod" in "država." V mnogih - zlasti evropskih - jezikih zaradi zgodovinske prepletenosti nastajanja sodobnih narodov in nacionalnih držav isti pojem (npr.: "nation" v angleščini in francoščini) označuje narod (kot specifično etnično skupnost) in državo (kot specifično obliko družbenega organiziranja). (Glej npr.: Žagar 1993, 158, 162-163; Žagar 1995, 326-330.)

posamezni državi praviloma kar enostavno obravnavamo kot uradni (nacionalni) jezik, kulturo in zgodovino te države, v nekaterih državah pa je celo prevladujoča religija dominantne etnične skupnosti dobila status uradne religije. V tem kontekstu države avtomatično obravnavamo kot simetrične in (zlasti) etnično homogene skupnosti - kot enonacionalne države, ki so specifičen (družbeni) inštrument za uresničevanje (nacionalnih) interesov dominantne etnične skupnosti, nacije. Pri tem kar nekako pozabimo na kulturno in etnično pluralno realnost sodobnih družb ter na dejstvo, da razvijajoče (globalne) komunikacije to kulturno in etnično pestrost še povečujejo. Prav tako pozabljamo, da simetrično zasnovani sistemi in koncept obstoječih nacionalnih držav praviloma ne odražajo ustrezno večine prej omenjenih dejanskih asimetrij.¹⁹

Ugotovimo lahko, da tradicionalni hierarhični, simetrični in etnično homogen koncept, (teoretični) modeli in na njih temelječi obstoječi politični sistemi nacionalnih držav ne ustrezajo naši družbeni realnosti. Po drugi strani pa nimamo ustreznih in za večino sprejemljivih alternativ. Čeprav ne ustreza družbeni stvarnosti, nam daje - čeprav le navidezno - obstoječi koncept nacionalne države občutek urejenosti, predvidljivosti stabilnosti in varnosti, ki se mu ne moremo ali vsaj ne želimo odreči. Vedno znova se tako potrjuje resnica, da miti in fikcije, ki jih ljudje sprejmejo, jim verjamejo in se po njih ravna - četudi so v svojem bistvu in nara-vi iracionalni, izmišljeni, neresnični in/ali vsaj netočni - igrajo pomembno in še kako realno družbeno in zgodovinsko vlogo. Še več! Takšni miti definirajo naše dojemanje in razumevanje realnosti. Zato ljudje pogosto sovražno reagirajo na poskuse, da bi - upoštevaje ugotovljeno kompleksnost družbene realnosti in nepredvidljivost družbenih procesov - razkrili in razrušili te mite, ki jim dajejo občutek stabilnosti, predvidljivosti, urejenosti in varnosti.²⁰ Privlačnost obstoječega koncepta nacionalnih držav še povečuje dejstvo, da so prav države temeljni subjekt mednarodne skupnosti in edini polni subjekti mednarodnega prava.²¹

Odgovori na asimetrije: decentralizacija, devolucija, regionalizacija in federalizacija nacionalnih držav

Le malo je verjetno, da se bo v posameznih državah ali na ravni mednarodne skupnosti v bližnji prihodnosti uveljavil kakšen alternativni koncept države. Ker pa obstoječi koncept (eno)nacionalne države ne odraža etnične in kulturne pluralnosti ter asimetričnosti sodobnih družb, ampak - vsaj včasih - celo povzroča probleme in konflikte zlasti v etnično pluralnih državah, se po svetu pojavljajo različni

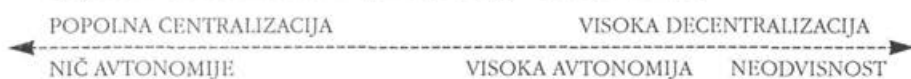
¹⁹ Več o (eno)nacionalnih državah glej, npr.: Deutch 1970; Mann, ur. 1990; Seton-Watson 1977; Smith 1986; Smith 1991; Žagar 1993; Žagar 1994; Žagar 1994-1995; itd.

²⁰ Poenostavljeno bi lahko rekli, da nam prav družbeni miti in fikcije dajejo nujno potrebni občutek urejenosti in preglednosti v sicer izjemno kompleksni in zapleteni realnosti - v kaosu, ki nas sicer obdaja. Prav zaradi teh mitov in funkcij se nam zdi, da svoje okolje razumemo in obvladujemo, da znamo opredeliti koordinate svojega življenja. Opravljajo podobno funkcijo kot plišaste lutke (ali znana "safety blanket") za otroke: dajejo nam občutek varnosti in varne bližine.

²¹ Več o državah kot subjektih mednarodnega prava, glej npr.: Andrassy 1984; Deutch 1970; Oppenheim/Lauterpacht 1948; Starke 1989; itd.

predlogi za reformo obstoječih sistemov in koncepta. Uveljavljanje decentralizacije in krepitev specifičnih izvršnih pristojnosti posameznih regij in lokalnih skupnosti, ki naj omogočijo izražanje in uveljavljanje obstoječih asimetrij, je bistvena skupna točka vseh omenjenih predlogov in reform. Konkreten pristop k reformi političnega sistema, predlogi in rešitve, ki se navadno oblikujejo v živahnih in včasih kontroverznih razpravah, pa se od države do države pomembno razlikujejo.

Skica 1: Centralizacija in decentralizacija v sodobnih državah ob upoštevanju formalno opredeljene oblike državne ureditve in teritorialne organiziranosti: Uveljavljanje asimetrij z devolucijo, regionalizacijo in federalizacijo obstoječih unitarnih sistemov ter z nadaljnjo decentralizacijo federalnih sistemov (Prirejeno po: Žagar 1990, 164-173)

STOPNJA DECENTRALIZACIJE (NA RAVNI DRŽAVE IN MEDNARODNE SKUPNOSTI)
POPOLNA NEODVISNOST
KONFEDERACIJA
DECENTRALIZACIJA V FEDERACIJAH
FEDERALIZACIJA
REGIONALIZACIJA
DEVOLUCIJA
DECENTRALIZACIJA
POPOLNA CENTRALIZACIJA

KLASIFIKACIJA GLEDE NA OBLIKO DRŽAVNE UREDITVE		KONFEDERACIJE IN SAMOSTOJNE DRŽAVE V MEDNARODNI SKUPNOSTI
UNITARNE DRŽAVE	FEDERACIJE (ZVEZNE DRŽAVE)	

Pri tem v sleherni državi poskušajo najti primeren koncept decentralizacije in tisto raven teritorialnega, upravnega in političnega organiziranja (npr. Brezovšek 1997), na kateri bi optimalno omogočili izražanje in uveljavljanje obstoječih asimetrij v političnem sistemu ter potrebno avtonomijo specifičnih skupnosti, ne da bi pri tem ogrozili trdnost in nujno potrebno kohezijo obstoječega sistema. Decentralizacija praviloma ni enkraten ukrep, ampak je dolgoročen, pogosto neenakomeren in kompleksen proces. Decentralizacija praviloma tudi ni globalen in vseobsegajoč proces v neki družbi, ampak gre za parcialne procese, ki potekajo na določenih področjih. Sočasno s procesi decentralizacije na teh področjih namreč v sodobnih družbah potekajo tudi procesi centralizacije na številnih drugih področjih - tako na subnacionalni in nacionalni ravni kot tudi na mednarodni ravni v okviru mednarodnih integracij. Razlogi in kriteriji za uveljavljanje

centralizacije in decentralizacije na posameznih področjih so lahko zelo različni, navadno pa se nanašajo na racionalizacijo delovanja in odločanja v obstoječem sistemu, na optimalno izrabo in distribucijo virov in potencialov, na optimalno raven organiziranja in upravljanja, na omogočanje, dolgoročno ohranjanje in krepitev demokracije in sodelovanja ljudi v političnem odločanju oz. demokratičnih vzorcev in načinov odločanja, itd. Pri tem pa velja poudariti, da imata centralizacija in decentralizacija - celo takrat, ko poudarjamo njuno funkcionalno naravo vezano na specifična področja pristojnosti in delovanja - vedno tudi svojo teritorialno dimenzijo. (npr. Bealey 1988, 95-128; Sharpe 1979; Smith 1985; Žagar 1990, 163-177; itd.)

Decentralizacijo je mogoče omejiti na ravni lokalne samouprave, pri čemer sta (praviloma) krog in vsebina izvršnih pristojnosti in avtonomije lokalnih skupnosti dokaj omejena. Koncept devolucije, ki se je izoblikoval zlasti v Veliki Britaniji, je bistveno širši in omogoča decentralizacijo in prenašanje posameznih pristojnosti na različne tradicionalne ravni in oblike lokalne samouprave in političnega odločanja ter regije. (npr. Bogdanor 1979) Temu podoben je koncept regionalizma, ki se je uveljavil predvsem v Španiji. V Belgiji je regionalizem prerasel svoje prvotne okvire. S federalnimi ustavnimi reformami se je prej unitarna država preobrazila v federacijo. Če primerjamo devolucijo in regionalizacijo s federalno reformo (oz. federalizacijo), potem lahko ugotovimo, da so si trije koncepti in procesi v mnogočem podobni. Njihova skupna značilnost je zlasti uveljavljanje decentralizacije na različnih področjih.²² Po drugi strani se ti koncepti in procesi med sabo tudi pomembno razlikujejo. V federacijah namreč ustave - tako federalne ustave kot ustave federalnih enot - točno določajo in varujejo položaj, avtonomijo in pristojnosti federalnih, ki jih je mogoče omejiti, zmanjšati ali celo ukiniti le z ustavnimi spremembami, za katere se praviloma terja poseben ustavnorevidijski postopek. Na drugi strani se devolucija in regionalizacija praviloma dogajata na zakonodajni ravni, tako da je mogoče že s spremembo zakonodaje v zakonodajnem postopku bistveno zmanjšati ali celo odpraviti pristojnosti in avtonomijo regij, uveljaviti centralizacijo na različnih področjih, oziroma celo ukiniti devolucijo in regionalizacijo.

Ob uveljavljanju devolucije in regionalizacije ter sploh ob uveljavljanju decentralizacije tako v unitarnih državah kot federacijah se vedno znova postavlja vprašanje oblikovanje ustreznih mehanizmov in modelov odločanja, ki bi omogočali izražanje asimetrij in specifičnih interesov posameznih skupnosti. O tem pa več v naslednjem prispevku.

²² Tako bi jih lahko označili kar kot proces decentralizacije v teh družbah, saj je za njihovo uveljavljanje značilno, da se v globalnem ravnotežju procesov centralizacije in decentralizacije v takšni družbi povečata - globalna - raven in obseg decentralizacije. Tako lahko ugotovimo, da gre tudi globalni trend razvoja teh družb v danem časovnem obdobju v smer decentralizacije.

Sklep

Prispevek je pokazal, da so asimetrije, kulturni in etnični pluralizem ter družbena raznolikost nasploh skupne značilnosti sodobnih družb, ki v mnogočem opredeljujejo današnji svet. Potrdila se je tudi moja izhodiščna hipoteza, da tradicionalni - simetrični in etnično homogeni - koncept in modeli enonacionalne države ne ustrezajo pluralni, izjemno raznoliki in asimetrični realnosti. Ugotovimo lahko, da so številne države, ki se s temi problemi srečujejo, že začele uveljavljati reforme obstoječega političnega sistema, ki naj v večji meri omogočijo izražanje in uveljavljanje specifičnosti in asimetrij, ali pa o takšnih reformah vsaj razmišljajo. K temu jih silijo nezadovoljstvo posameznih regij in skupnosti z obstoječim stanjem, zahteve po reformah in demokratizaciji obstoječih (političnih) sistemov, vse pogostjeji spori med bolj in manj razvitimi regijami, v mnogih državah pa se zaostrujejo tudi (med)etnični odnosi in konflikti.

Konkretna situacija in značilnosti razvoja se od države do države pomembno razlikujejo, vendar pa je skupna značilnost vseh zastavljenih reform uveljavljanje decentralizacije na tistih področjih, ki omogočajo izražanje asimetrij in uresničevanje specifičnih interesov posameznih skupnosti. Ne glede na to ali se v posamezni državi odločijo za devolucijo, regionalizacijo ali federalizacijo, pa bo potrebno razviti specifične "modele asimetričnega odločanja," ki bodo - prilagojeni situaciji in potrebam sleherne države - zagotovili pravni in politični okvir za uveljavljanje in uresničevanje asimetrij znotraj političnih sistemov teh držav.

LITERATURA

- Agranoff, Robert. 1994. "Asymmetrical Federalism in Spain: Design and Outcomes." Comparative Federalism and Federation Research Committee: Session II. Paper prepared for the presentation at the XVIth World Congress of the International Political Science Association. IPSA: Berlin, August.
- Andrassy, Juraj. 1984. *Medunarodno pravo*. Osmo izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Bogdanor, Vernon. 1979. *Devolution*. Oxford, New York, Toronto, Melbourne: Oxford University Press.
- Brezovšek, Marjan. 1997. "Regionalna država med unitarizmom in federalizmom: Teoretični modeli teritorialne organizacije oblasti." *Teorija in praksa*, let. 34, št. 2, Ljubljana, 183-196.
- Burgess, Michael in Gress, Franz. 1994. "Asymmetrical Federalism in Canada, the United States and Germany." Comparative Federalism and Federation Research Committee: Session II. Paper prepared for the presentation at the XVIth World Congress of the International Political Science Association. IPSA: Berlin, August.
- Covell, Maureen. 1993. "Belgium: The variability of ethnic relations." V: McGarry, John in O'Leary Brendan (ur.). *The politics of Ethnic Conflict Regulation. Case Studies of Protracted Ethnic Conflicts*. London, New York: Routledge, 275-295.
- Deutsch, Karl W. 1970. *Political Community at the International Level: Problems of Definition and Measurement*. USA: Archon Books.

- De Witte, Bruno. 1997. "Regional Autonomy, Cultural Diversity and European Integration: The Experience of Spain and Belgium." Paper for the Project on The Applicability of the Federative Model in the Relations Between States in Post-Communist Europe. Bolzano, August.
- Duchacek, Ivo D. 1970. *Comparative Federalism: The territorial dimension of politics. Modern comparative politics series.* New York, Chicago, San Francisco, Atlanta, Dallas, Montreal, Toronto, Sydney, London: Holt, Reinhart and Winston, Inc..
- Duchacek, Ivo D. 1973. *Power Maps: Comparative Politics of Constitutions.* Santa Barbara, London: American Bibliographical Center - Clio Press, Inc.
- Duchacek, Ivo D. 1986. *The Territorial Dimension of Politics Within, among and Across Nations.* Boulder: Westview Press.
- Duchacek, Ivo D. 1988. "Dyadic Federations and Confederations." *Publius, The Journal of Federalism*, Vol. 18, No. 2, Philadelphia, Spring, 5-31.
- Fitzmaurice, John. 1988. *The Politics of Belgium. Crisis and compromise in a plural society.* Second edition with a new concluding chapter. London: C. Hurst & Company.
- Gellner, Ernest. 1983. *Nations and Nationalism.* Ithaca & London: Cornell University Press.
- Hannum, Horst (ur.). 1993. *Documents.* Dordrecht, Boston, London: Martinus Nijhoff Publishers.
- Hinsley, F. H. 1986. *Sovereignty.* 2nd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Eric J. 1990. *Nations and Nationalism since 1789: Programme, Myth, Reality.* Cambridge, London, New York, New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
- Keating, Michael. 1996. "Asymmetrical territorial devolution. Principles and Practice." Project on Federalism and Compounded Representation in Western Europe - University of Western Ontario. Oslo: Norwegian Nobel Institute, June.
- Keohane, Robert O. in Hoffman, Stanley (ur.), 1991. *The New European Community: Decisionmaking and Institutional Change.* Boulder, San Francisco, Oxford: Westview Press.
- La réforme de l'Etat 1993. Service Federal d'Information. Bruxelles: INBEL.
- Mann, Michael, ur. 1990. *The Rise and Decline of the Nation State.* Oxford, Cambridge (Mass.): Basil Blackwell.
- McRae, Kenneth D. 1983. *Conflict and Compromise in Multilingual Societies: Switzerland.* Volume 1. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.
- McRae, Kenneth D. 1986. *Conflict and Compromise in Multilingual Societies: Belgium.* Volume 2. Waterloo: Wilfrid Laurier University Press.
- Mean, Andr. 1989. *Comprendre la Belgique fédérale. Les nouvelles institutions.* Bruxelles: La Libre Belgique.
- Milward, Alan S., Lynch, Frances M. B., Romero, Federico., Ranieri, Ruggero. in Soerensen, Vibeke. 1993. *The Frontier of National Sovereignty: History and theory 1945-1992.* London, New York: Routledge.
- Moreno, Luis. 1994. "Asymmetry in Spain: Federalism in the Making?" Paper prepared for the presentation at the XVIth World Congress of the International Political Science Association. IPSA: Berlin, August.
- O'Brien, David M. 1997. "The Russian Federation and 'Functional Federalism': Lessons from Tartarstan and Chechnya." Paper for the Project on The Applicability of the Federative Model in the Relations Between States in Post-Communist Europe. Bolzano, August.
- Oppenheim, Lassa Francis Lawrence). 1948. *International Law: A Treatise, Vol. I: Peace;* 7th edition edited by: H(ersch). Lauterpacht. London, New York, Toronto: Longmans, Green and Co.

- Osterud, Oyvind. 1994. "Nationalism and the Transformation of Sovereignty." V Bučar, Bojko in Kuhnle, Stein (ur.), *Small States Compared: Politics of Norway and Slovenia*. Bergen: Alma Mater, 253-260.
- Seton-Watson, Hough. 1977. *Nations and States*. London: Methuen; Boulder, Colorado: Westview Press.
- Sharpe, Laurence James. 1979. *Decentralist Trends in Western Democracies*. London, Beverly Hills: SAGE Publications.
- Smith, Anthony D. 1986. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Smith, Brian C. 1985. *Decentralization: The territorial dimension of the state*. Sydney, Boston: George Allen & Unwin.
- Smith, Anthony D. 1991. *National Identity*. Harmondsworth, London: Penguin.
- Starke, J.G. 1989. *Introduction to International Law*. Tenth Edition. London: Butterworths.
- Stevens, Michael R. 1977. "Asymmetrical federalism: The federal principle and the survival of the small republic." *Publius*, Vol. 7, No. 4 (Fall), 177-203.
- Stubbs, Alexander C-G. 1997. "The Amsterdam Treaty and Flexible Integration: A Preliminary Assessment" Seoul: International Political Science Association, 17-21 August.
- Sturm, Roland. 1994. "The Constitution under Pressure: Emerging Asymmetrical Federalism in Germany?" Comparative Federalism and Federation Research Committee: Session II. Paper prepared for the presentation at the XVIth World Congress of the International Political Science Association. IPSA: Berlin, August.
- Tarleton, Charles D. 1965. "Symmetry and asymmetry as elements of federalism: A theoretical speculation." *The Journal of Politics*, Vol. 27, No. 4 (November), 861-874.
- Žagar, Mitja. 1990. *Sodobni federalizem s posebnim poudarkom na asimetrični federaciji v večnacionalnih državah*, Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Pravna fakulteta, junij.
- Žagar, Mitja. 1993. "A Contribution to an 'Ethnic Glossary'." *Gradiva in razprave / Treatises and Documents*, Št. 28 (Ljubljana), 155-169.
- Žagar, Mitja. 1994. "Nation-States, Their Constitutions and Multi-Ethnic Reality: Do Constitutions of Nation-States correspond to ethnic reality?" *The Journal of Ethno-Development*, Vol. 3, No. 3 (Detroit), 1-19.
- Žagar, Mitja. 1994a. "National Sovereignty at the End of the Twentieth Century: Relativization of Traditional Concepts; The Case of Slovenia." V Bučar, Bojko in Kuhnle, Stein (ur.), *Small States Compared: Politics of Norway and Slovenia*. Bergen: Alma Mater, 235-252.
- Žagar, Mitja. 1994-1995. "Constitutions in Multi-Ethnic Reality." *Gradiva in razprave / Treatises and Documents*, Št. 29-30 (Ljubljana), 145-152.
- Žagar, Mitja. 1995. "Ali so Slovenci na Hrvaškem narodna manjšina: Splošna terminološka vprašanja in pravna zaščita." V Kržišnik-Bukić, Vera (ur.), *Slovenci v Hrvaški: Zbornik skupine avtorjev*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 323-353.